

Applikacija testa socialnega samokonstrukta za otroke v naših razmerah

MAJA ZUPANČIČ

I. PROBLEMATIKA

- Pojem samokonstrukta

Samokonstrukt predstavlja sintezo posameznikovih pojmovanj o lastnem telesu, lastnih psiholoških značilnostih in vrednotenju sebe, zlasti z vidika primerjav z drugimi (J. Kagan in E. Nolanova samovrednotenje definirata celo izključno v socialnem kontekstu kot evalvacijo lastnih kvalitete v primerjavi s kvalitetami drugih): torej vsebuje integrativno predstavo posameznika o tem, kakšen je, tako fizično kot psihično, kaj zmore, kako ga vidijo drugi, kakšen je njegov položaj med drugimi, predvsem pa predstavo o tem, kakšen je v primerjavi z drugimi.

Avtorji ameriškega testa socialnega samokonstrukta za otroke in mladostnike Henderson, Long in Ziller pri definiciji samokonstrukta močno poudarjajo socialno komponento kot integrativno, zato govorijo o socialnem samokonstruktu. Menijo, da se le-ta izraža predvsem preko interpersonalnih odnosov in ga zato definirajo kot misel o sebi v odnosu do drugih. Pri otrocih naj bi se socialni samokonstrukt manifestiral zlasti v vrednotenju sebe glede na druge, v preferenci drugih, v stopnji identifikacije z njimi, v stopnji realistične ocene svoje fizične velikosti v primerjavi z drugimi (delno tudi ocene socialne moči, op.av.), v intenziteti socialnega interesa in individuacije (2).

- Razvoj samokonstrukta

Samokonstrukt se razvija iz izkušenj z lastnim telesom, tj. s postopnim spoznavanjem kvalitete lastnega telesa in njegovih zmogljivosti. V obdobju do drugega leta starosti je pri tem zlasti pomembno otrokovo spoznanje, da je enota, ločena od ostalega sveta ter da le-ta ostaja relativno konstantna in kontinuirana v času. Poleg tega odločilno vlogo v razvoju samokonstrukta igra tudi primerjava "sebe" z drugimi, spoznavanje drugih ter njihovih reakcij in vedenja do "sebe". Na podlagi obeh vrst izkušenj, ki delujejo interaktivno, si otrok oblikuje celovito podobo o tem, kakšen je, kaj lahko od sebe pričakuje, ali bolj splošno, kdo je.

Razvoj samokonstrukta predstavlja rezultat interakcije otroka s specifičnim socio-kulturnim okoljem. Najprej imajo na njegovo formiranje najpomembnejši vpliv interakcije z družinskim okoljem, kasneje pa vrstniške skupine in širši socio-kulturni dejavniki, v okviru teh npr. socialne vloge posameznika, kulturna pričakovanja ter kvaliteta in kvantiteta socio-kulturne interakcije nasploh. Vendar pa prvotni, izhodiščni samokonstrukt, izoblikovan na podlagi otrokovih zgodnjih socialnih izkušenj (reakcije staršev in drugih socializatorjev do otroka, njegov status v družinski skupnosti in zgodnjih vrstniških skupinah, s katerimi se identificira, determinira nadaljnjo izgradnjo samokonstrukta zlasti preko otrokovega izbora situacij, v katerih bo potekala njegova interakcija z okoljem, kar pa spet povratno vpliva na njegov obstoječi samokonstrukt.

- Samokonstrukt in adaptacija na okolje

Stopnja skladnosti med samokonstruktom, ki si ga je otrok oblikoval v okviru svoje družine, in tistim, ki si ga je izgrajeval izven družinskega okolja, predstavlja enega izmed pomembnih dejavnikov otrokovega prilagajanja okolju. Če so reakcije do otroka v okviru družine in izven nje podobne in dosledne, si bo oblikoval stabilen samokonstrukt, in obratno. Raziskave pa kažejo, da se otroci s stabilnejšim samokonstruktom bolje prilagajajo okolju, imajo večjo mero samospoštovanja, manj občutkov inferiornosti, so bolj zaupljivi in v socialnih skupinah izven doma bolj zaželeni (Eisen, Montemayor, 3).

Ker je samokonstrukt sestavljen iz niza pozitivnih in negativnih izkušenj "sebe", lahko glede na prevladovanje enega izmed polov govorimo tudi o pozitivnem oz. negativnem samokonstruktu. Empirični podatki so pokazali, da imajo predšolski otroci, pri katerih prevladuje pozitivni samokonstrukt, več samozaupanja, večjo sposobnost samokontrole, so bolj radovedni in zadovoljni s seboj. Šolski otroci s prevladujočim pozitivnim samokonstruktom pa imajo boljši učni uspeh, močnejši občutek vključenosti v socialno okolje, v skupinskih dejavnostih so bolj učinkoviti, večkrat postanejo vodje skupine in so manj anksiozni (4).

- Strukturalna interpretacija samokonstrukta

Enega izmed vidikov razvoja samokonstrukta predstavljajo tudi strukturalne spremembe v otrokovih opisih sebe. Preko analize takih opisov ugotavljamo, da se samokonstrukt razvija iz relativno globalne podobe s pomanjkljivo diferenciacijo k vse večji diferenciaciji in hierarhični integraciji. Otrokove predstave o sebi se spreminjajo od popolnoma konkretnih k vse bolj abstraktnim, ko otrok začne razlikovati med pojavom nekoga oz. njegovega vedenja in njegovimi dispozicionalnimi karakteristikami. Z naraščajočo kronološko starostjo, zlasti z razvojem socio-kognitivnih sposobnosti, otroci za opis sebe uporabljajo vse večje število kategorij, katere pa pridobivajo tudi na svoji kvaliteti v smislu vse večjega poudarjanja abstraktnih in psiholoških opisov, medtem ko število egocentričnih in konkretnih kategorij v opisih upada. Mlajši šolarji se npr. opisujejo v konkretnih kategorijah, kot so starost, ime, teritorialnost, fizični "jaz", lastnina in igralne aktivnosti; starejši šolarji se pretežno opisujejo glede na teritorialnost, različne konkretne preference, pa tudi že v okviru medosebnih odnosov, prevladujoče

motivacije in interesov. Adolescenti pa dajejo močan poudarek osebnostnim karakteristikam na abstraktnem nivoju (motivacija, prepričanja, vrednote) in medosebnim odnosom, prisotne pa so tudi konkretne kategorije, kot so ime in spol, vendar le-te služijo kot uvod v kompleksnejšo definicijo sebe. Konkretnejšemu samokonstrukt, ki so si ga izoblikovali v otroštvu, enostavno ne dodajajo kompleksnejših in abstraktnjših podob, temveč otroške podobe bodisi izgledajo ali pa se integrirajo v novi, celovitejši samokonstrukt (Eisen & Montamajor, 3, Zupančič, 1983).

- Strukturalni model samokonstrukta in model samorazumevanja

Kljub temu, da ameriška psihologa W. Damon in D. Hart govorita o samorazumevanju (konotacija tega termina je pretežno kognitivna, vendar podrobnejši pregled kaže, da vsebuje tudi nekognitivne elemente), njun model razvoja samorazumevanja prikazuje podobno sliko razvoja kot shema strukturalnega razvoja samokonstrukta, saj avtorja ugotavljata, da samorazumevanje izhaja iz razvoja fizičnih aspektov sebe (prevladujejo v zgodnjem otroštvu), dalje poteka preko razvoja aspektov aktivnostnega (srednje in pozno otroštvo) in socialnega jaza (zgodnja adolescenca) do razvoja psiholoških aspektov jaza (srednja in pozna adolescenca). Po mnenju obeh avtorjev se različni aspekti jaza vse bolj integrirajo v enoten samo-sistem. Ne glede na to, da v posameznem starostnem obdobju prevladuje en aspekt samorazumevanja, vsebuje vsako obdobje tudi elemente drugih aspektov. Medtem ko so v modelu strukturalnega razvoja samokonstrukta poudarjena predvsem formalna razmerja med posameznimi komponentami samokonstrukta, pa se v modelu razvoja samorazumevanja odražajo predvsem njegove vsebinske sestavine.

- Test socialnega samokonstrukta

Enega izmed vidikov merjenja samokonstrukta pri otrocih predstavlja tudi test socialnega samokonstrukta (Henderson, Long, Ziller, 2). Ima tri oblike, za predšolske in šolske otroke ter adolescente. Predstavlja neverbalno mero različnih aspektov posameznikovega samokonstrukta v odnosu do njegove referenčne skupine. Posamezniku predstavimo material, sestavljen iz niza simboličnih ureditev, v katerih simboli predstavljajo "sebe" ali referenčne osebe. Način posameznikovega reagiranja na te simbole (postavljanja "sebe" v različne socialne konfiguracije) izraža nekatere socialne aspekte samokonstrukta. Test v originalu nima norm, zato individualnih rezultatov ne moremo smiselno interpretirati. V ZDA so določili le zanesljivost testa, ki po split-half metodi znaša 0.74 (na prvošolcih). Validiran je bil le z vidika SES in rasne pripadnosti. Rezultati kažejo, da prvošolci belih staršev srednjega SES kažejo več preferenc do očeta, bolj se identificirajo z njim, bolj so realistični v odnosu svoje fizične velikosti do njega in se više vrednotijo glede na vrstnike. Prvošolci črnih staršev pa kažejo več preferenc do matere in se z njo bolj identificirajo. Kronološka starost otrok, nivo njihove predšolske vzgoje, vrstni red rojstva in število sorojencev z rezultati testa niso pokazali pomembnih zvez. Zaradi navedenega bi bila potrebna dodatna validacija, zlasti z vidika drugih indeksov samokonstrukta in socialnega vedenja. Test je zanimiv z

vidika raziskovalnih namenov, saj imamo s tega področja otrokovega razvoja na predšolski in šolski stopnji na razpolago malo inštrumentov. Naloge v testu so enostavne v svoji aplikaciji in ne zahtevajo branja in verbalnega odgovora. Iz te problematike izhaja:

II. PROBLEM

aplicirati verzijo testa socialnega samokonstrukta, (Zupančič, 1988), v temeljih podobno originalu, v naših razmerah na predšolske otroke in mlajše šolarje, ugotoviti starostne trende glede na subscale, inštrument analizirati z vidika spola, SES in povezav z nekaterimi indikatorji frustracijskega ter moralnega vedenja. V skladu z ugotovitvami pa opozoriti na prednosti in pomanjkljivosti uporabe tega inštrumenta pri nas.

III. METODOLOGIJA

1. Variable

1.1. Neodvisne variable:

- kronološka starost (predšolski otroci - priprava na šolo in učenci 2. razreda OŠ),
- spol (moški, ženski),¹
- SES (nižji, srednji, višji).

1.2. Odvisne variable

Samovrednotenje, realizem velikosti, identifikacija, diferencialna identifikacija, socialni interes, individuacija, socialni samokonstrukt (totalni skor navedenih OV), moralno presojanje, dominacija bariere v frustracijski situaciji, ego obramba, potreba po razrešitvi frustracijske situacije, intrapunitivteta, ekstrapunitivteta, impunitivteta, superego agresivnost navzven in navznoter, čista agresivnost navzven in navznoter, in oproščanje krivde v teh situacijah.

2. Vzorec

Tabela št. 1: Prikaz strukture vzorca glede na povprečno kronološko starost, spol in SES

	KS(meseci)		Spol		SES			N total
	\bar{x}	SD	M	Ž	nižji	srednji	višji	
VVO	64,75	3,01	23	21	13	17	14	44
OŠ	101,29	4,46	22	24	19	14	12	46
N total			45	45	32	31	28	90

Znotraj skupin VVO in OŠ glede starosti ni statistično pomembnih razlik, med skupinama pa so na nivoju 0.001. Razlike v spolu in SES so znotraj skupin statistično pomembne na nivoju 0.001, med skupinami pa jih ni.

3. Inštrumenti

3.1. CSSCT (Children Social Self-Constructs Test), priredba Zupančič, 1988.

V principu je inštrument podoben originalu, izpuščena je subskala preferenc, ki služi le kvalitativno in skoraj popolnoma korelira s subskalo identifikacije. Simboli na itemih subskal so nekoliko drugačni od originala, delno tudi njihova prostorska ureditev. Prezentirani so v črno-beli tehniki, njihovo število kot tudi število itemov v subskalah sta enaka originalu. Preskus je enak za obe starostni skupini. Na predšolskih otrocih je aplikacija individualna, na šolskih pa skupinska - prezentacija simbolov je prenesena v testne zvezke, tj. v obliko testa papir-svinčnik. Navodila so navedena v zvezkih, podana pa so tudi verbalno zaradi slabših bralnih sposobnosti otrok.

Preskus je sestavljen iz 5 subskal (samovrednotenje, realizem velikosti, identifikacija z diferencialnimi identifikacijami, socialni interes in individuacija). Meri pa se tudi totalni skor (suma točk na subskalah), ki predstavlja mero socialnega samokonstrukta.

3.2. Preskus moralnega presojanja (Zupančič, Winter, 1982).

Sestavljen je iz 6 nalog v obliki zgodbic in bazira na Piagetovem konceptu heteronomne oz. avtonomne moralnosti. Rezultati preskusa so pokazali srednje visoke korelacije z inteligentnostjo in operativnostjo mišljenja na vzorci predšolskih in šolskih otrok 3. razreda OŠ (Zupančič, 1982). Za predšolske otroke je aplikacija individualna v obliki pripovedovanja zgodbic in beleženja odgovorov, za šolske otroke pa skupinska v obliki papir-svinčnik.

3.3. Rosenzweigov slikovni frustracijski test - oblika za otroke.

Aplikacija za predšolske otroke je prav tako individualna, za šolske pa skupinska.

Postopek izvedbe

Preskusi so potekali v VVO Andersen in Kurirček v Ljubljani ter v OŠ Franc Leskovšek-Luka in Bonifacij v Ljubljani. Najprej je bil apliciran CSSCT, nato preskus moralnega presojanja in nazadnje Rosenzweigov test. Podatki so bili statistično obdelani, pomembnosti razlik izračunane preko t testa, posamezne povezave pa dobljene

iz interkorelacijske matrike, namenjene nadlajnji obdelavi s faktorsko analizo. Postopek statistične obdelave je opravil dr.K. Brenk.

IV. KVANTITATIVNA IN KVALITATIVNA ANALIZA

Tabela št. 2: Prikaz aritmetičnih sredin in standardnih deviacij na subskalah CSSCT za obe starostni skupini in nivo statistične pomembnosti sredin - t-test (p)

	Samovr.		Real.v.		Ident.		IDoče		IDmati	
	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD
VVO	13.80	5.03	1.73	1.13	23.77	8.93	6.09	2.65	5.36	2.81
OŠ	16.44	3.02	2.31	1.16	27.13	6.06	6.76	2.40	6.62	2.83
p	0.004		0.018		0.022		Ni pom.		0.040	

	IDuč.		IDpr.		Soc.int.		Indiv.		CSSCTtot	
	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	x	SD	\bar{x}	SD
VVO	6.48	3.05	5.96	2.74	1.47	1.11	0.91	0.56	42.10	12.01
OŠ	7.00	2.26	7.18	2.33	1.15	0.62	0.07	0.33	47.47	7.01
p	Ni pom.		0.025		0.073		0.000		0.012	

Rezultati kažejo, da vrednosti aritmetičnih sredin na subskalah rastejo s kronološko starostjo otrok, in sicer za samovrednotenje, realizem velikosti, identifikacijo (v tem primeru gre za upadanje moči identifikacije, saj manjše število točk predstavlja močnejšo identifikacijo z referenčno skupino), diferencialno identifikacijo z očetom, materjo, učiteljem in prijateljem, prav tako tudi za totalni skor socialnega samokonstrukta, kar bi lahko označili kot pozitivnejše vrednotenje sebe v socialnih situacijah, vsaj z vidika naših družbenih norm. Vrednosti subskal za socialni interes in individuacijo pa s kronološko starostjo padajo. Standardne deviacije na vseh podtestih, razen na podtestu realizem velikosti, padajo s kronološko starostjo otrok, kar pomeni, da je skupina osnovnošolcev drugega razreda v svojih odgovorih bolj homogena kot skupina predšolskih otrok.

Glede statističnih pomembnosti razlik v aritmetičnih sredinah na subskalah med dvema starostnima skupinama se kažejo naslednji razvojni trendi:

- ob 0.4 % tveganju šolski otroci izražajo višje samovrednotenje glede na vrstnike, prav tako kažejo več realizma v percepciji svoje velikosti glede na očetovo (2% tveganje), njihov socialni samokonstrukt pa je v celoti bolj pozitiven (1% tveganje). Dobljena empirična dejstva bi lahko razložili s tem, da so bili šolski otroci deležni več socialne interakcije z vrstniki tekom svojega razvoja in so tako dobili več povratnih informacij o

svoji vlogi in njeni pomembnosti v vrstniški skupini. Možno je tudi, da z vidika skupnih šolskih obveznosti vrstniške skupine postanejo tekom šolanja bolj stabilne in močnejše vežejo posameznike med seboj, na podlagi tega pa posamezniku dvigajo zavest o njegovi vrednosti. Po drugi strani tudi starši in druge otroku pomembne odrasle osebe starejšim otrokom dopuščajo več avtonomije in recipročnosti v socialnih odnosih ter jim nalagajo več odgovornosti, kar otroku zopet dviga vrednost o samem sebi;

- Starejši otroci bolj realistično percipirajo svojo fizično velikost in svojo socialno pozicijo glede na očeta, kar lahko razložimo zlasti z upadanjem otrokovega egocentrizma ob prehodu na konkretno logični način mišljenja, s katerim je povezano upadanje totalnega realizma v Piagetovem pomenu uporabe termina realizem, ko otrok subjektivne aspekte izkušenj meša z objektivnimi. Starejši otrok zato bolj objektivno percipira svojo telesno velikost in socialno pozicijo v neki skupini. Mišljenje na konkretno operativni ravni pa mu tudi omogoča, da je na osebe in pojave okoli sebe sposoben gledati z več različnih glediščnih točk hkrati, ne le z vidika svoje lastne pozicije in z njo povezanega izražanja svojih potreb in želja;

- starejši otroci se z referenčno skupino manj identificirajo, kar govori v prid že večkrat empirično dokazanemu dejstvu, da se v razvoju otroci vedno bolj osamosvajajo, postopoma slabi moč njihovih introjektov iz obdobja zgodnjega otroštva, kar omogoča pospešen razvoj lastne identitetne formacije, 5. Diferencialne identifikacije kažejo, da je pri obeh starostnih skupinah še vedno najmočnejša identifikacija z materjo, ki ji sledi identifikacija z očetom, vrstnikom in učiteljem. Vezi s starši torej še vedno ostajajo najmočnejše v teh dveh obdobjih. Moč identifikacije z očetom in učiteljem vsaj transverzalno gledano ne upade pomembno v razmaku dveh kronoloških let, medtem ko identifikacija z materjo in vrstnikom z naraščajočo starostjo pomembno upade. Rezultate diferencialnih identifikacij s starši bi lahko delno navezali tudi na psihoanalitski sklop teorij razvoja identifikacije, čeprav so z našimi podatki interpretacije v okviru te teorije nekoliko spekulativne. Medtem ko psihoanaliza priznava, da je navezanost na mater prevladujoča pri otrocih obeh spolov v preedipalnem obdobju oz. točneje nekako do 4. leta starosti, 7, pa naši rezultati kažejo, da ta veza ostaja najpomembnejša pri obeh spolih še v starostnem obdobju 8 let, čeprav gre pri šolskih otrocih že za pomemben upad identifikacije z materjo glede na 5-letne otroke. Očitno je mati tudi v zgodnjem obdobju šolanja še vedno najpogosteje prisotna figura oz. figura, na katero je otrok najbolj navezan. Glede na psihoanalitska teoretska izhodišča bi tudi pričakovali, da so vrednosti indikatorjev moči identifikacije z očetom v starostnem obdobju 5 let (edipalno obdobje) večje pri deklisah, vrednosti indikatorjev moči identifikacije z materjo pa pri dečkih. Empirični rezultati te študije ne govorijo v prid tej hipotezi, saj razlike med spoloma v diferencialni identifikaciji s staršema niso statistično pomembne. Podobno rezultati kažejo, da tudi ob koncu edipalnega obdobja med spoloma ni pomembnih razlik glede diferencialne identifikacije s staršema. Po psihoanalitskih predpostavkah, pa tudi kognitivističnih, bi namreč pričakovali, da se otroci v tem obdobju bolj identificirajo z istospolnim staršem, 7;

- socialni interes pri šolarjih naraste v primerjavi s predšolci (ob 7% tveganju), stopnja individuacije oz. identifikacije z minoriteto (kot avtorji testa CSSCT opredeljujejo individuacijo) pa s kromološko starostjo upada (ob 1% tveganju). Rezultate bi lahko razlagali z večjo težnjo šolarjev po vklapljanju v vrstniške skupine, saj jih skupnost interesov za delovne aktivnosti bolj povezuje in jih motivira za formiranje

vrstniških skupin kot priložnostna in variabilna skupnost igralnih aktivnosti v predšolskem obdobju, zlasti z vidika trajnosti socioemocionalnih vez med otroci. Po drugi strani tesna navezanost na starše v tem obdobju postopoma slabi in si otroci zato iščejo alternativne socio-emocionalne veze. Kot rezultat težnje po osamosvajanju od starševih introjektov in težnje po tesnejših odnosih z vrstniki pa se mora najprej nujno pojaviti močnejše konformiranje vrstniški skupini, zato verjetno v tem obdobju individuacijske težnje vsaj navzven (saj moč identifikacije z vrstniki pri šolarjih upada) nekoliko upadejo;

- totalni skor testa, ki naj bi predstavljal mero posameznikovega socialnega samokonstrukta sicer, kot je razvidno iz rezultatov, kaže na razvoj tega konstrukta s kronološko starostjo (razlike med skupinama so pomembne ob 1% tveganju), vendar tega skora ne moremo smiselno interpretirati, saj skoraj polovico točk k totalnemu skoru prispeva subskala identifikacije, medtem ko subskali realizem velikosti in socialni interes lahko prispevata le maksimalno 4 točke, subskala individuacije pa celo samo 2 točki. Točke bi morali bodisi ponderirati v skladu z rezultati faktorjske analize tega testa ali pa povečati število itemov na nekaterih subskalah, predvsem z vidika zanesljivosti. Najboljša rešitev bi seveda bila upoštevati oba aspekta, tj. povečati število itemov na omenjenih treh subskalah, test faktorizirati, nato pa subskale ustrezno ponderirati. Preveriti bi bilo potrebno tudi zanesljivost take revizije na otrocih v naših razmerah in test validirati predvsem z vidika drugih pokazateljev razvoja pojma o sebi. Glede same aplikacije testa menim, da ga otroci te starosti pozitivno sprejmejo, odgovarjanje pa jim ne povzroča težav. V zelo redkih primerih na subskalah samovrednotenje in identifikacija, kjer so simboli itemov razporejeni v kolone in vrstice, prihaja do odgovarjanja po slučaju (otrok pazi, da pokaže čimveč raznolikih odgovorov, tj. na vsakem itemu pokaže drugačni odgovor) ali do fiksacije odgovora (otrok pazi, da na vsakem itemu pokaže enako mesto simbola kot na prvem). Taki primeri so bili iz nadaljnje obdelave izločeni. Študentje psihologije so pri vajah na blago mentalno retardiranih otrocih ugotovili, da ti otroci na obeh podtestih večkrat odgovarjajo po slučaju in da se njihov odgovor večkrat fiksira na enako mesto.

Tabela št. 3. Prikaz korelacijskih koeficientov (Pearsnov r) z nivojem njihovih pomembnosti med subskalami CSSCT in spolom, SES ter nekaterimi indikatorji frustracijskega in moralnega vedenja.

		samov.	real v.	ident.	ido	idm	idu	idp	soc.int.	indiv.
Spol	VVO	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	OŠ	-	-	-	-	-	-	-	-	.22 .08
SES	VVO	-	-0.23	-	-	-	-	-	-	-
	OŠ	-	.07	-	-	-	.21 .09	-	-	-
Moral. pres.	VVO	-	0.21	-	-	-	-	-	-	-
	OŠ	-	.08 0.11 n.p.	-	-	-	-	-	-	-
Ego obram.	VVO	.29	-0.30	-	-	-	-	-	-	.31
	OŠ	.03	.02	-	-	-	.22 .08	-	-	.02
Razre. ovire	VVO	-0.26	.21	-	-	-	-	-	-	-0.22
	OŠ	.04	.08	-0.21 .09	-	-	-	-	-	.08
Intra- punit.	VVO	-	-	.32	.38	.20	-	.31	-0.27	-
	OŠ	.40	-	.02 -0.34 .01	.01	.09 -0.39 .01	-	.02 -0.30 .02	.04	-
Ekstra punit.	VVO	-	-	-	-0.26	-	-	-0.25	.32	-
	OŠ	-0.34 .01	-	-	.04	-	-	.05	.02	-
Impu- nitiv.	VVO	-	.31	-0.36	-0.31	-0.36	-0.29	-0.20	-	-
	OŠ	.02	.01	.02 .21 .09	.01 .20 .09	.03	.03	.09	-	-
SE agres. navzven	VVO	-	-	-	-	-	-	-	.25	-
	OŠ	-	-	-	-	-0.24 .06	-	-	.05 .20 .09	-
SE agres. navznot.	VVO	-	-	.24	.21	-	.21	.23	-0.26	-
	OŠ	.44 .01	-	.06	.08	-	.09	.07	.05 .30 .03	-
Čista agres. navznot.	VVO	.44	-0.39	.24	.21	-	.23	.30	-	-
	OŠ	.01	.01	.06	.08	-	.07	.02	-	-
Čista agres. navzven	VVO	-	-	-0.21	-	-0.23	-	-0.20	-	.24
	OŠ	-	-	.08 .20 .09	-	.07 .32 .02	-	.09	-0.23 .06	.06
SE Obramba	VVO	-	-	.35	.32	.25	.32	.23	-	-
	OŠ	.27 .04	-	.01	.02	.05 -0.27 .04	.02	.07	-	.34 -0.20 .09
Oprošč. krivde	VVO	.29	-	.22	.21	-	.28	-	-	-
	OŠ	.03 .030 .02	-	.07	.08	-	.03 -0.24 .05	-	.20	-

Rezultati s tabele št. 3 kažejo, da med subskalami CSSCT in spolom, SES-om, pokazatelji moralnega in frustracijskega vedenja obstajajo nekatere pomembne povezave. Precej več jih je na vzorcu predšolskih otrok (zlasti s frustracijskim vedenjem), kar pomeni, da so pri mlajših otrocih posamezni aspekti socialnega samokonstrukta širše povezani z indikatorji frustracijskega vedenja kot pri starejših. Tako podatki govorijo v prid že močno empirično podprtemu razvojnemu trendu diferenciacije posameznih aspektov otrokove osebnosti. Diferenciacija je manjša pri mlajših, kar se kaže preko širšega spektra povezanosti med različnim osebnostnimi merami. Pri predšolskih otrocih npr. tudi bolj kognitivni aspekti osebnosti močneje korelirajo s socio-emocionalnimi kot pri šolskih otrocih (Zupančič, 1982).

Na obeh vzorcih preskušanih otrok kažejo subskale samovrednotenje, identifikacija in socialni interes več povezav z indikatorji frustracijskega vedenja, subskala realizem velikosti pomembno korelira s temi indeksi samo na predšolcih, medtem ko so zveze diferencialnih subskal identifikacija z očetom in vrstnikom za ta vzorec le številnejše. Večina povezav na obeh vzorcih je nizkih, nekaj tudi srednje močnih, med vzorcema pa se ponekod razlikujejo tudi smeri teh povezav. Trendi, ki se kažejo, so naslednji:

- posamezniki z visokim samovrednotenjem agresivnost v frustracijskih situacijah izražajo bolj navznoter. Tak način reagiranja je za starejše otroke značilen tako v superego (kjer je za škodo očitno nekdo odgovoren), kot v "navadnih" frustracijskih situacijah, za mlajše pa le v primerih, kjer protagonist ni povzročitelj ovire. V skladu s tem šolski otroci z visokim samovrednotenjem izražajo bistveno manj agresivnih tendenc do okolja v obeh tipih situacij in bolj subtilno zaznavajo superego frustracije. Agresivnost je lahko usmerjena nase zaradi tega, ker se otroci z visoko mero samovrednotenja verjetno pojmujejo kot bolj aktivni, bolj se zanašajo nase in v primeru nerazrešljivosti situacije krivdo pripisujejo lastni nesposobnosti ali nespretnosti pri obvladovanju ovire. Istočasno ti otroci bolj težijo k oproščanju od krivde, ne glede na to, ali so sami povzročitelji ovire ali pa kdo drug. Možno je, da starejši otroci z višjo mero samovrednotenja in z njim povezanega samospoštovanja prevzemajo sami več odgovornosti za dejanja, zato situacije, v katerih je bila povzročena škoda s strani neke osebe, bolj subtilno percipirajo. Ob tem zaradi težnje po ohranitvi samospoštovanja in spoštovanja do drugih skušajo svojo in krivdo drugih bolj opravičiti. Pri mlajših otrocih z visokim samovrednotenjem pa je motivacija za opravičevanje krivde nekoliko drugačna in je verjetno rezultat večje nagnjenosti k ego obrabnemu reagiranju (korelacije so pomembne ob 3% tveganju). Prav tako je pri teh otrocih manjša težnja po razrešitvi frustracijske situacije do neke mere pogojena z delovanjem ego obrambe in zato ovire ne percipirajo tako ogrožujoče kot bi zanje sicer bila;

- z moralnim presojanjem so povezani le odgovori na subskali realizem velikosti. Tako mlajši kot starejši otroci (prvi ob 8% tveganju, pri drugih pa se korelacije le približujejo statistični pomembnosti), ki kažejo več realizma v odnosu svoje fizične velikosti do očetove, moralno dejanje presojajo bolj na podlagi intencij protagonista, tj. bolj avtonomno v Piagetovem smislu. Povezave lahko razložimo z upadanjem egocentrizma in totalnega realizma, ki sta nujna pogoja za pojav avtonomnega moralnega mišljenja. Korelacije so pri mlajših otrocih še pomembne, ker se le-ti nahajajo na prehodu s preoperativnega na konkretno logično mišljenje. Pri njih sta centracija ter mešanje subjektivnih in objektivnih aspektov izkušenj še močno prisotna, kar se odraža tako pri primerjanju svoje fizične in "socialne" velikosti z očetovo kot v moralni sodbi.

V skladu z objektivnejšo fizično in socialno percepcijo je pri mlajših otrocih manj prisotna težnja po ego obrambi, bolj stremijo k razreševanju frustracijske situacije, ovire percipirajo kot manj ogrožujoče glede na svojo anticipacijo izhoda iz frustracijske situacije in svojo agresivnost v situacijah, kjer krivda neke osebe ni neposredno prisotna, manj usmerjajo nase.

Otroci nižjega SES bolj realno percipirajo sebe glede na očeta, kar lahko navaja na domnevo, da se vsled večje materialne in družinske interaktivne prikrajšanosti otroci prej soočijo z nekaterimi navzven evidentnimi življenjskimi dejstvi. Po drugi strani je v družinah z nižjim SES dominantnost in avtoritativnost očeta bolj izražena in jo otrok lažje opazi, zato tudi prej sprejme objektivne razlike v fizični in socialni vlogi med seboj in očetom.

- Starejši otroci, ki se bolj identificirajo z referenčno skupino, kažejo več agresivnosti navznoter tako v situacijah, kjer gre za vprašanje krivde, kot v situacijah nekrivde. Dalje izražajo več težnj po razrešitvi frustracijske situacije, manj zanikajo ovire kot frustrirajoče in izražajo manj čiste agresivnosti do okolja. Verjetno se pri njih agresivnost izraža bolj navznoter, ker se ne nanaša izključno nanje, temveč tudi na njihove introjekte. Iz istega razloga bolj poudarjajo razreševanje ovir, saj ga pričakujejo tudi s strani svojih introjektov. Ob takem pozitivnem pričakovanju se tudi obrambna težnja po zanikanju frustracije zmanjša, ko se otroci soočijo s težko rešljivo oviro. V primerih, da krivda protagonista v situaciji ni prisotna, pa otroci, ki se bolj identificirajo z očetom, izražajo več čiste agresivnosti do okolja verjetno zaradi večjega posnemanja očetovih reakcij, ki se pogosto manifestirajo bolj navzven.

Mlajši otroci, ki se bolj identificirajo z referenčno skupino, pa kažejo obratno sliko glede agresivnosti. V obeh vrstah frustracijskih situacij se namreč le-ta usmerja bolj proti okolju. Istočano otroci z večjo stopnjo identifikacije slabše percipirajo krivdne situacije in v skladu s tem manj težijo k oproščanju krivde. Pri mlajših otrocih je nasplošno še bolj prisotna agresivnost navzven kot način reagiranja, ker so bolj impulzivni in težijo bolj k neposrednemu zadovoljevanju potreb. Ko pri tem naletijo na oviro, od drugih pričakujejo, da jo bodo razrešili, če tega sami ne zmorejo. V primeru persistiranja bariere odreagirajo bodisi na bariero samo ali pa na okolje, ki je z njo v neposredni, navzven evidentni zvezi. Tako reagiranje je značilno zlasti za mlajše otroke, pri katerih je osebnost še manj diferencirana, kar se lahko odraža tudi preko večje identifikacije s skupino;

- starejši otroci z močnejše izraženim socialnim interesom bolj subtilno zaznavajo krivdne situacije in bolj težijo k oproščanju sebe in drugih od občutkov krivde zaradi težnje po dobrih odnosih v skupini. Verjetno se ti otroci doživljajo bolj "znotraj" skupine, deležni so več socialne interakcije, kar pozitivno vpliva na razvoj njihovih socio-kognitivnih sposobnosti. S tem se večja senzitivnost za zaznavanje krivdnih situacij. Hkrati pa je za bolj povezano funkcioniranje posameznika v skupini in sploh eden izmed pogojev za aktivno vključevanje vanjo prav senzitivnost v socialni percepciji. Zato je možno, da otroci, ki imajo te sposobnosti bolj razvite, kažejo več socialnega interesa, saj bodo v skupini te svoje sposobnosti lažje izražali in jih uresničevali. Mlajši otroci z bolj razvitimi socialnim interesom pa kažejo več agresivnosti do okolja, zlasti v krivdnih situacijah. Možno je, da preko takega reagiranja izražajo potrebo po aktivnejšem vključevanju v skupino, medtem ko tisti z agresivnostjo nase izražajo težnjo po izolaciji. Lahko pa je večja agresivnost navzven tudi rezultat težnje po vrsti izkazovanja moči v skupini;

- dečki v starejši skupini imajo nekoliko bolj izraženo težnjo po individuaciji, kar je verjetno izraz načina vzgoje, ki dečke bolj spodbuja k samostojnosti kot deklice. Kažejo pa se tudi tendence k povezanosti individuacije z manjšo sposobnostjo zaznavanja krivdnih situacij. Možno je, da bolj osebnostno samostojni otroci vsaj na začetku obdobja srednjega otroštva lastno identiteto izgrajujejo na nekoliko bolj socialno izoliran način.

Mlajši otroci z bolj izraženo individuacijo kažejo večjo nagnjenost k ego obrambnemu reagiranju (zato verjetno tudi manj težijo k razreševanju frustracijske situacije, vsaj navzven) in so v nekrivdnih situacijah bolj agresivni do okolja. Možno je, da je pri njih individuacija rezultat delovanja ego obrambe, obstaja pa tudi hipoteza, da ravno zaradi višjih individuacijskih teženj taki otroci konflikte rešujejo bolj na "notranji" ravni. V primerih, ko vprašanje krivde ni prisotno, agresivnost usmerjajo navzven, ker se takrat čutijo manj odgovorni za posledice.

V. INTERPRETACIJA

Rezultati, dobljeni z lestvico socialnega samokonstrukta za otroke, so na naših predšolskih (mala šola) in otrocih 2. razreda osnovne šole nakazali nekatere pomembne razvojne trende glede na subskale. Starejši otroci izražajo višje samovrednotenje, več realizma v percepciji svoje velikosti v odnosu do očetove, manj se identificirajo z referenčno skupino, identifikacija z materjo in vrstnikom v transverzalnem preseku s kronološko starostjo bolj slabi kot identifikacija z očetom in učiteljem, čeprav identifikacija z materjo pri učencih drugega razreda še vedno ostaja najmočnejša. Hkrati ti otroci kažejo več socialnega interesa in se bolj identificirajo z vrstniško večino, tj. izražajo manjšo stopnjo individuacije, njihov socialni samokonstrukt pa je nasplošno bolj pozitiven, vsaj z vidika naših družbenih norm in adaptacije na okolje, kot pri mlajših otrocih. Dobljena empirična dejstva se skladajo s splošnimi razvojno psihološkimi ugotovitvami o socializaciji osebnosti glede otrokovega postopnega osvobajanja od starševih introjektov iz zgodnjega otroštva; naraščajoče socialne samostojnosti, ki se odraža tudi preko zaznavanja sebe kot aktivne, pomembne, a samostojne enote v skupini in posredno v vrednotenju ali celo prevrednotenju sebe v odnosu do vrstnikov; večjega vključevanja v vrstniške skupine in identificiranja z njihovo večino v začetnem obdobju srednjega otroštva ter naraščajoče objektivnosti in senzitivnosti v socialni percepciji. Tak razvoj otroku omogočajo zlasti naraščajoče socio-emocionalne izkušnje v povezavi s kognitivnimi in premik interakcije pretežno s starši k interakciji z vrstniki in s širšim socialnim okoljem. Trendov o razvoju socialnega samokonstrukta, ki so se nam nakazali v študiji, ne smemo pretirano posploševati, saj so bili dobljeni transverzalnno, primerjani pa sta bili le dve starostni skupini.

Analiza povezav med posameznimi subskalami in indikatorji moralnega ter frustracijskega vedenja kaže, da so nekatere zveze statistično pomembne, nekaj je srednje visokih, večina pa je nizkih. Posamezni vidiki socialnega samokonstrukta se v širšem spektru večjeje z merami frustracijskega vedenja na vzorcu predšolskih otrok, kar lahko govori v prid dejstvu o manjši difrenciranosti socialnega samokonstrukta pri mlajših otrocih.

Na obeh vzorcih je povezav več (so pa tudi nekoliko višje) s subskalami samovrednotenja, identifikacije in socialnega interesa ter manj s subskalama realizem velikosti in individuacija. Menim, da je realizem velikosti bolj odvisen od kognitivnih

oz. socio-kognitivnih faktorjev, individuacija pa je pri otrocih te starosti še na nizki stopnji razvoja. Obe skali sta tudi nekoliko vprašljivi, saj vsebujeta premalo itemov za zanesljivo oceno. Z moralnim presojanjem korelira le subskala realizem velikosti, vendar so indeksi povezanosti razmeroma nizki. Dejstvo, da moralno presojanje korelira le s to variabla, lahko pojasnujemo z močno kognitivno utemeljenostjo obeh indeksov, saj so povezave med moralnim presojanjem oz. velikostjo realizma in konkretno logičnim mišljenjem srednje visoke, z drugimi nekognitivnimi osebnostnimi indeksi pa so precej nižje (Zupančič, 1982, 1989).

Subskale socialnega samokonstrukta so pokazale največ povezav z intrapunitiveto, impunitiveto, superego in čisto agraesivnostjo v obeh smereh ter s popolnim oproščanjem krivde v superego frustracijskih situacijah. Aspekti otrokovega socialnega samokonstrukta do neke mere determinirajo izražanje agresivnosti v frustracijskih situacijah in funkcije superega, pa tudi obratno, dinamika agresivnega reagiranja in otrokovega superega v frustraciji povratno vplivata na razvoj posameznih aspektov tega samokonstrukta. Odnosi so najverjetneje interaktivni.

Povezave s spolom in socio-ekonomskim statusom podobno kot v ZDA niso nakazale splošnih diferenciacij posameznih aspektov otrokovega socialnega samokonstrukta glede na ti dve variabli.

Z vidika nadaljnje uporabe bi bilo potrebno test socialnega samokonstrukta za otroke nekoliko popraviti, zlasti povečati število itemov na nekaterih subskalah, ga ponovno faktorizirati na naših otrocih in validirati z vidika drugih mer samokonstrukta. Preveriti pa bi bilo potrebno tudi njegovo zanesljivost. V taki obliki bi bil uporaben zlasti za raziskovalne namene in kot triažni inštrument v otroški klinični praksi, zlasti za otroke, ki težje vzpostavljajo verbalni kontakt s klinikom.

LITERATURA

1. Damon, W., Hart, D., The Development of Self-Understanding from Infancy through Adolescence, *Child Development*, 1982, zv. 53.
2. Driscoll, L. A., Goodwin, W. L., *Handbook for Measurement and Evaluation in Early Childhood Education*, Jossey-Bass Publ., San Francisco, 1982.
3. Eisen, M., Montemayor, R., The Development of Self-Conceptions from Childhood to Adolescence, *Developmental Psychology*, 1977, zv. 13, št. 4.
4. Horvat, L., Magajna, L., *Razvojna psihologija*, DZS, Ljubljana, 1987.
5. Josselson, R., Ego Development in Adolescence, ed. Adelson J.: *Handbook of Adolescent Psychology*, J. Wiley and Sons, New York, 1980.
6. Kagan, J., Nolan, E., Memory for Products in Preschool Children, *Journal of Genetic Psychology*, 1981, zv. 138.
7. Pasić, N., O empirijski validaciji nekih Freudovih teorija, *Psihologija*, 3, 1988.
8. Trautner, H. M., *Lehrbuch der Entwicklungspsychologie*, Verlag für Psychologie, Göttingen, 1978.
9. Zupančič, M., Nekateri značilnosti moralnega razvoja pri normalnih in mentalno retardiranih otrocih, FF, Ljubljana, 1982.